

ALEKSANDER KIKLEWICZ
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ROSYJSKIE CZASOWNIKI MENTALNE JAKO KLASA SEMANTYCZNA

Czasowniki, podobnie jak wyrazy należące do innych części mowy, reprezentują fragment leksykalnego systemu języka, w obrębie którego (na jego różnych poziomach) zachodzą różnego rodzaju subkategoryzacje, w tym ufundowana na typie informacji zakodowanej w znaczeniu leksykalnym (pojęciowym) wyrazów. Badanie czasowników pod tym względem opiera się na tradycji lingwistycznej, która wywodzi się z teorii pola semantycznego, a poniekąd też z metody tezaursowej. Powstało sporo publikacji rusycystycznych, których przedmiotem są klasy leksykalno-semantyczne (ros. *лексико-семантические группы*), w tym obejmujące czasowniki. Na wspomnienie zasługują m.in. monografie: Babienko 2002; Karaułow 1976; 1981; Kuzniecowa 1980; 1982; 1983; 1988; 1989; Płotnikow 1979; 1984; Stiepanow 1982; Seliwierstowa 1982; Szwiedowa 1983; Wasiljew 1971; 1981; 1990 i in.

Istnieją różne kryteria podziału czasowników na grupy semantyczne. Czołowy rosyjski ekspert w tej dziedzinie Leonid M. Wasiljew (1990: 119) pisał, że jednym z takich kryteriów są dominujące elementy znaczeń, wyodrębniane na podstawie paradygmatów leksykalnych. Według tego kryterium Wasiljew podzielił wszystkie rosyjskie predykatory (w pierwszej kolejności czasowniki i przymiotniki) na akcjonalne i nieakcjonalne (ros. *бытийные*), a spośród nieakcjonalnych wyodrębnił dziewięć klas: egzystencjalne, relacyjne, kwalifikujące, oceniające, generatywne i in. Według innego kryterium: bazowych elementów semantycznych, będących identyfikatorami podstawowych klas jednostek leksykalnych (czyli kryterium onomazjologicznego), Wasiljew podzielił wyrażające semantykę predykatywną wyrazy i frazeologizmy na egzystencjalne, relacyjne, kwalitatywne, oceniające, stanowe, lokatywne, akcjonalne, procesowe i funkcjonalne.

Wykorzystując trzecie kryterium: elementy syntagmatyczne, wyodrębniane na podstawie schematów zdaniowych, ufundowanych na predyktorach leksykalnych, Wasiljew pisze o takich klasach czasowników, jak podmiotowe, dwupodmiotowe, podmiotowo-obiektowe, podmiotowo-obiektowo-adresatywne, podmiotowo-lokatywne, kauzatywne, oceniające i in.

Autor sam przyznaje, że wszystkie trzy klasyfikacje w dużym stopniu się pokrywają (Wasiljew 1990: 119), co może świadczyć o wzajemnych zależnościach różnych aspektów znaczenia leksykalnego oraz różnych typów znaczenia (zob. też: Babienco 2002: 15), choć — z drugiej strony — komplikuje sytuację: nie ma jasności co do tego, który typ klasyfikacji należy uznać za statusowy, tzn. odzwierciedlający tożsamość klasyfikowanych jednostek.

Galina A. Zołotowa, Nadieżda K. Onipienko i Marina J. Sidorowa, autorki szeroko uznawanego w językoznawstwie rosyjskim modelu składni funkcjonalno-komunikacyjnej (1998), uwzględniając wieloaspektowy charakter znaczenia leksykalnego, tworzą klasyfikację semantyczną, opartą na zespole kryteriów — takich jak semantyka kategoryalna czasownika, jego charakterystyki gramatyczne, walencja (np. charakter konotowanego podmiotu) oraz funkcja składniowa, tzn. udział w procesach generowania struktur składniowych. Zaproponowaną przez autorki klasyfikację można przedstawić w następujący sposób:

Tabela 1. Klasyfikacja czasowników w modelu składni funkcjonalno-komunikacyjnej

Klasy czasowników			Ilustracje	
1. AUTOSEMANTYCZNE (рос. знаменательные)	1.1. АКЦЮНАЛНЕ: 1) nazywają aktywne i ukierunkowane czynności; 2) pozycję podmiotu zajmuje rzeczownik nazywający osobę bądź istotę żywą; 3) są nacechowane ze względu na czas czynności	1.1.1. Czasowniki czynności fizycznych	1.1.1.1. Nazwy czynności fizycznych	<i>мыть, копать, бить, писать, стучать</i>
			1.1.1.2. Nazwy ruchu	<i>бежать, ходить, нести</i>
			1.1.1.3. Nazwy mowy	<i>говорить, отвечать, спрашивать</i>
			1.1.1.4. Nazwy donatywne, zmieniające relacje posesywne	<i>дарить, вручать, отбирать, обмениваться</i>
			1.1.1.5. Nazwy czynności w relacjach społecznych	<i>голосовать, здороваться, играть</i>
		1.1.2. Czasowniki mentalne	<i>анализировать, знать, думать</i>	

ROSYJSKIE CZASOWNIKI MENTALNE...

Klasy czasowników		Ilustracje		
	1.1.3. Czasowniki postrzegania	<i>слышать, смотреть, воспринимать, осязать</i>		
		1.1.4. Czasowniki emotywne	<i>сердиться, нервничать, паниковать</i>	
		1.1.5. Czasowniki czynności fizjologicznych	<i>есть, глотать, плакать</i>	
		1.1.6. Czasowniki działalności oraz zajęcia	<i>председательствовать, учительствовать</i>	
		1.1.7. Czasowniki określające sposób zachowania	<i>капризничать, обманывать</i>	
		1.2. NIEAKCJONALNE	1.2.1. Czasowniki stanu	<i>грустить, темнеть, болеть</i>
			1.2.2. Czasowniki funktywne	<i>работать (телевизор работает)</i>
	1.2.3. Czasowniki relacyjne		1.2.3.1. Nazwy lokalizacji	<i>цветы стоят в вазе, дорога ведет в лес</i>
			1.2.3.2. Nazwy relacji partytywnych	<i>что входит во что; что состоит из чего</i>
			1.2.3.3. Nazwy relacji posesywnych	<i>принадлежать, обладать, иметь</i>
			1.2.3.4. Nazwy relacji komparatywnych	<i>обгонять, уступать, превосходить</i>
	1.2.4. Komplikatory (uzupełniają zdanie minimalne)	1.2.4.1. Czasowniki kauzatywne, określające oddziaływanie na osobę, na skutek którego zachodzi akcja, zmiana stanu, jakości itd.	<i>требовать ответа; просить помочь</i>	
		1.2.4.2. Czasowniki autoryzacji	<i>казаться</i>	
1.2.4.3. Czasowniki relacji przyczynowo-skutkowych		<i>обуславливать</i>		
2. SYNSEMANTYCZNE (ros. <i>неполнозначительные</i>) – nie pełnią funkcji predykatywnej	2.1. Czasowniki kopulatywne (łączne)	<i>быть, являться</i>		
	2.2. Modyfikatory	2.2.1. Czasowniki fazowe	<i>начинать, закончить</i>	
		2.2.2. Czasowniki modalne	<i>мочь, хотеть, быть способным</i>	
	2.3. Kompensatory (tworzą predykat wraz z rzeczownikami abstrakcyjnymi)	<i>Самолет совершает посадку; Профессор проводит консультацию.</i>		

Jedną z klas w obrębie czasowników autosemantycznych i akcjonalnych stanowią czasowniki mentalne (ros. *ментальные глаголы/ глаголы интеллектуальной деятельности*)¹. Choć wyodrębnienie tego typu czasowników ze zdroworozsądkowego punktu widzenia

¹ Zob. przegląd rosyjskich publikacji na temat czasowników mentalnych: Tropinina 1984.

wyduje się zupełnie oczywiste, m.in. ze względu na istnienie prototypowych egzemplarzy: *знать, понимать, думать, решать, рассуждать, считать* i in., to jednak, jak pokazuje np. monografia Magdaleny Danielewiczowej (2002), łatwiej jest określić cechy dystynktywne elementów wewnątrz tej klasy, niż wskazać tzw. *archisem*, czyli składnik semantyczny, wspólny dla wszystkich należących do danej klasy wyrazów². Danielewiczowa pisze o czasownikach epistemicznych jako o obiektach, „odsyłających do stanów, procesów i czynności ‘usytuowanych’ w umyśle człowieka” (2002: 21). Autorka precyzuje swoje stanowisko następująco: „Wszystkie czasowniki odsyłające do stanów umysłu są znaczeniowo ufundowane na pojęciu *wiedzy*” (tamże: 14; rozstrz. — A.K.). W związku z tym można mieć pewne zastrzeżenia. Przede wszystkim należy zaznaczyć, że stany epistemiczne nie obejmują wszystkich funkcji wyższej działalności nerwowej i psychicznej człowieka — przecież sama Danielewiczowa pisze nie tylko o stanach, lecz także o „ulokowanych” w umyśle procesach, zdarzeniach i czynnościach. Jakkolwiek w przypadku nazw stanów epistemicznych wiedza stanowi centralny, w każdym razie asercyjny składnik semantyczny, to jednak struktura semantyczna czasowników myślenia, rozumienia, porównania, określania, decydowania, przypuszczenia i in. jest skonfigurowana inaczej: składnik [wiedzieć] ma status presupozycji bądź też status implikacji, a nieraz jego obecność jest niezbyt oczywista³. To, że [wiedzieć] może funk-

² Prawdopodobnie czasowniki mentalne tworzą swojego rodzaju kategorię rodzinną — w duchu Ludwiga Wittgensteina, choć tezę tę należałoby zweryfikować w sposób empiryczny.

³ W przypadku czasowników myślenia/rozważania można zakładać, że „*x* nie wie; na skutek myślenia/rozważania *x* będzie wiedział/może wiedzieć”. W taki sposób, jak wydaje się, można zinterpretować zdanie (z tekstu prasowego): *Prezydent Ryszard Grobelny mówił dziennikarzom, że rozważa zwolnienie Wójciak, ale nie wie, czy prawo na to pozwala*. Za składnik presupozycyjny można tu uznać informację: <prezydent nie wie, czy musi zwolnić Wójciak>, za składnik implikacyjny: <możliwe, że prezydent (na skutek rozważania) będzie wiedział, czy zwolni Wójciak>. Jednakże hipotezę o wiedzy/niewiedzy jako rodzaju ramy epistemologicznej czynności myślowych/refleksyjnych obala test na negację. Zdanie *Prezydent Ryszard Grobelny nie rozważa zwolnienia Wójciak* wcale nie zakłada zachowanej (wciąż prawdziwej) presupozycji <prezydent nie wie, czy musi zwolnić Wójciak>, dlatego że nierozważanie prezydenta może wynikać z tego, iż już wie on, jak ma postąpić z Wójciak. Co do implikacji <możliwe, że prezydent będzie wiedział, czy zwolni Wójciak>, jej negacja — przy negacji czasownika asercyjnego — wcale nie jest wymagana: to, że prezydent nie rozważa zwolnienia Wójciak, nie powoduje, że nie będzie on nic wiedział na ten temat, bo może być tak, że prezydent wcześniej podjął decyzję w tej sprawie, a więc wie i dlatego nie chce rozważać.

cjonować jako deskryptor o szerokim zakresie zastosowania w definicjach lingwistycznych, nie znaczy, że jest rzeczywiście obecny w strukturze semantycznej znaku (z psychologicznego punktu widzenia). Kategoria wiedzy/niewiedzy, a także inne kategorie mentalne mogą służyć do typologii aktów mowy (Shinzato 2004; Kiklewicz 2015), co jednak nie daje podstaw do traktowania tzw. czasowników performatywnych jako mentalnych. Na przykład Zbigniew Nęcki (2000: 102) pisze o akcie prośby, że przy tym nadawca zakłada odpowiednie możliwości i chęci odbiorcy. Innymi słowy, za prośbą

(1) Proszę nie wchodzić z lodami

kryje się przeświadczenie, a może nawet i wiedza nadawcy, że — po pierwsze — jest możliwe, że ktoś wejdzie z lodami, po drugie — adresat prośbę wykona. Wiedza towarzyszy prośbie, ale prośba nie jest czynnością *stricte* mentalną.

Czasownik *przypuszczać* jest definiowany przez Danielewiczową w następujący sposób (tamże, 331):

- a przypuszcza, że p
- [T] a,
- [TD] który
- (i) wie o sobie, że nie wie, czy p zachodzi,
- (ii) jest gotów powiedzieć, że jeśli p, to ktoś, kto nie wie wszystkiego, może wiedzieć, że p,
- [R] jest gotów powiedzieć, że nie wie niczego takiego, żeby nie być gotowym powiedzieć, że p

Z punktu widzenia *stricte* lingwistycznego, operacyjalnego definicja ta jest do przyjęcia, skoro pozwala na zidentyfikowanie danej jednostki pod względem semantycznym (i dlatego opisy lingwistyczne tego rodzaju są przydatne w programach automatycznego przetwarzania tekstów językowych). Jednak z punktu widzenia kompetencji językowej można mieć wątpliwości, czy stan psychiczny przypuszczenia rzeczywiście zakłada zdawanie sobie sprawy z niewiedzy. Taka interpretacja jest słuszna w przypadku, gdy czasownik znajduje się w pozycji rematycznej:

(2) Możemy tylko przypuszczać, że jest to wierzchołek góry lodowej. = „Zdamy sobie sprawę z tego, że nie wiemy, czy jest to wierzchołek góry lodowej”.

Jednak w większości przypadków na pierwszym planie, gdy chodzi o przypuszczenie, znajduje się element niepewności co do prawdzi-

wości subiektywnego przeświadczenia. Rozważmy w związku z tym zdanie:

(3) Przypuszczam, że będzie narastał opór przeciwko niektórym decyzjom kierownictwa PiS.

Nie ma powodów, aby sądzić, że mówiący zdaje sobie sprawę ze swojej niewiedzy, czyli nieposiadania prawdziwych i uzasadnionych przekonań na temat narastania oporu przeciwko PiS. Raczej chodzi o to, że mówiący zdaje sobie sprawę z tego stanu rzeczy, ale jednocześnie nie jest pewien, że jego przeświadczenie jest prawdziwe, a raczej nie zastanawia się nad jego prawdziwością⁴.

[Zdawanie sobie sprawy] niewątpliwie jest bardziej elementarnym składnikiem semantycznym, niż [wiedza] — i to jest drugi powód, aby podważać kategorialny (integrujący) status tego deskryptora (wiedzy) w polu czasowników mentalnych. Choć Anna Wierzbicka (2010: 66 i n.) zalicza *wiedzieć* do klasy pojęć uniwersalnych, to jednak traktuje w ten sposób także inne czasowniki mentalne: *myśleć*, *chcieć* i *czuć*. Można wobec tego wnioskować, że *wiedzieć* nie pełni funkcji uniwersalnego deskryptora, zakodowanego w znaczeniu wszystkich nazw stanów, czynności/procesów i zdarzeń mentalnych. Wskazuje na to też praktyka leksykograficzna, w szczególności badania zespołu Jurija D. Apresjana, zwłaszcza wydane przez nich słowniki (2004; 2014). Tak więc definicja czasownika *вообразать* w obydwu słownikach brzmi: „иметь в сознании образ определенного объекта или ситуации, когда этот объект или ситуация органами чувств не воспринимается” (2004: 135; 2014: 244). Jak widzimy, definicja nie zawiera odniesienia do wiedzy — elementem jądrowym jest predykat *иметь в сознании* „uświadamiać, przedstawiać, utrzymywać w umyśle”. O innym rosyjskim czasowniku: *считать* — w znaczeniu „uważać, sądzić, być przekonanym”, autorzy słownika piszą, że pojęcie to należy traktować jako semantycznie elementarne (2004: 1129), a więc niesprowadzające się do kategorii wiedzy.

⁴ Oczywiście w sytuacji przypuszczenia, gdy *x* nie jest pewien prawdziwości swojego sądu/przeświadczenia, osoba postronna może wnioskować, że *x* nie wie. Jednakże jest to inna sytuacja, niemożliwa z sytuacją doznania mentalnego, którego nazwą jest czasownik *припускать*. Nie jest wykluczone, że informacja o takiej („postronnej”) implikacji powinna zostać zawarta w definicji tego czasownika, co jednak nie zmienia zdania o tym, że status wiedzy w strukturze semantycznej czasowników mentalnych jest zróżnicowany.

Nie można ponadto przemilczeć faktu, że w tradycji semantycznej, ufundowanej na logice formalnej, wiedzę tłumaczy się poprzez odniesienie do innych i, jak można sądzić, bardziej elementarnych pojęć, przede wszystkim — prawdy i przekonania (o czym wspomina sama Danielewiczowa, zob. 2002: 73). Wiedzę traktuje się jako „zasadne prawdziwe przekonanie” (Quine 1982: 231; Woleński 2007: 367 i n.). Jan Woleński (tamże, 369) pisze, że element [przekonanie] jest o tyle ważny, że pozwala na rozgraniczenie, z jednej strony, wiedzy („*x* jest przekonany, że *p*”) i, z drugiej strony, przypuszczenia, sądu, mniemania itd. („*x* nie jest przekonany, że *p*”).

Czasowniki *знать* „wiedzieć” i *думать* „myśleć” są traktowane jako semantycznie pochodne także w modelu uniwersalnego kodu semantycznego wybitnego białoruskiego językoznawcy Wiktora W. Martynowa (1977). Model ten, niestety mało znany w polskim środowisku lingwistycznym, zakłada podstawową strukturę semantyczną (zdaniową) w postaci konfiguracji trzech pojęć: subiekt (*S*), akcja (*A*) i obiekt (*O*). Podstawowa struktura *SAO* ulega rozszerzeniu poprzez zastosowanie środków własnych i środków niewłasnych, czyli modyfikatorów kwantyfikujących, deiktycznych, modalnych i in. W ten sposób Martynow (1977: 148) definiuje *знать* poprzez odwołanie się do takich składników semantycznych jak [agent], [indykator] oraz [informacja], por.:

знать (X знает об Y-е)
Агент посредством неотчуждаемого индикатора имеет информацию о чем-то.

Czasownik *думать* jest interpretowany w oparciu o inne składniki semantyczne: [agent], [efektor], [czynność]:

думать, мыслить, считать, полагать (X думает)
Агент посредством информационного эффектора действует.

Czasownikowi *хотеть* jest przyporządkowana następująca definicja:

хотеть, стремиться (X хочет действовать)
Агент посредством фасцинационного эффектора делает так, что сам призван действовать.

Oczywiście definicje Martynowa mogą wydawać się (szczególnie dziś, w czasach poststrukturalizmu) zbyt egzotyczne, co zresztą jest

wy tłumaczalne: uniwersalny kod semantyczny jest modelem celowo skonstruowanym na rzecz lingwistyki komputerowej (inżynieryjnej, jak ją określano w latach 60.–70. XX w.) i niezupełnie przystaje do „naiwnej” kompetencji językowej. Doświadczenia białoruskiego badacza jednak są interesujące jako przykład rozczłonkowania kategorii pojęciowych, uznawanych przez innych badaczy za niepodzielne.

Czasowniki mentalne jako klasa semantyczna nie są jednorodne — ze względu na charakter informacji pojęciowej reprezentują kilka grup na niższym poziomie kategoryzacji. Można je podzielić ze względu na dwa kryteria: 1) charakter funkcji psychicznej (jako podstawowy obszar sygnifikacji) oraz 2) temporalność wewnętrzną, czyli tzw. rodzaj czynności (niem. *Aktionsart*).

Wasiljew (1981: 124) dzieli wszystkie czasowniki działalności intelektualnej na trzy kategorie: 1) czasowniki mentalne; 2) czasowniki wiedzy oraz 3) czasowniki pamięci. W grupie czasowników mentalnych rosyjski badacz rozróżnia 1) nazwy procesów myślowych oraz 2) rezultaty procesów myślowych. Czasowniki pierwszej grupy nazywają czynności celowe, ukierunkowane bądź niecelowe, nieukierunkowane. Rozwiązanie to nie wydaje się fortunne, jako że np. czasowniki *мыслить*, *думать* należą do obydwu grup:

(4) Он думает о вчерашней встрече.

(5) Он думает „Он погружен в раздумья/размышления”.

W obrębie czasownikowych nazw czynności ukierunkowanych Wasiljew (1981: 130), posługując się metodą indukcyjną, czyli uogólniając obserwacje nad zawartością semantyczną czasowników mentalnych, wyodrębnia ich poszczególne podklasy: 1) nazwy procesów myślenia; 2) nazwy kształtowania myśli; 3) nazwy procesów kreowania czegokolwiek („zewnętrznych obiektów”) poprzez myślenie, wyobrażnię, refleksję i in.

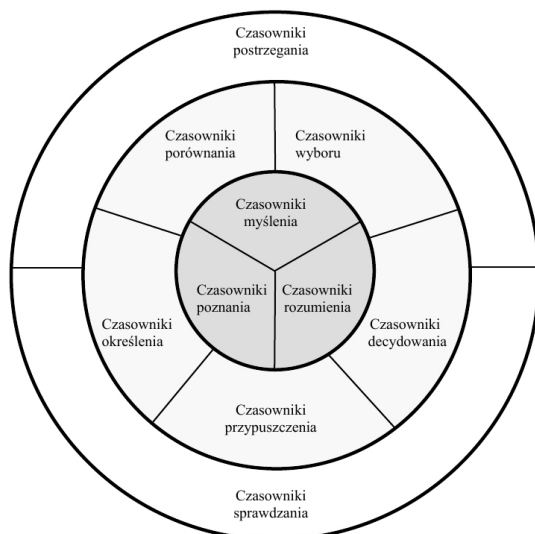
W zakresie czasowników określających rezultaty działalności myślowej Wasiljew wyodrębnia nazwy, u podstaw których leżą składniki jądrowe: 1) przedstawiać; 2) uważać⁵; 3) decydować, postanawiać; 4) wierzyć; 5) rozumieć; 6) mylić się. Można się zastanawiać, dla czego wiedzy nie potraktowano jako rezultatu działalności myślowej

⁵ Dla przykładu, znaczenie czasownika *считать* „uważać” Wasiljew określa następująco: „иметь какое-либо мнение как результат своих собственных размышлений над чем-либо” (1981: 132). Jak widzimy, w definicji tej nie występuje deskryptor [wiedzieć].

i w jakim stopniu taki rezultat występuje w przypadku wiary, ale — z drugiej strony — nie należy mieć złudzeń co do tego, że jakakolwiek klasyfikacja w tak obszernej grupie jednostek jak czasowniki mentalne może być całkowicie spójna i kompletna.

W wydanym pod redakcją Ludmiły G. Babienko (2002) słowniku *Rosyjskie zdania czasownikowe* wyodrębniono dziesięć typów predykatów czasownikowych, należących do grupy semantycznej „działalność intelektualna”⁶. Każdy z nich jest ufundowany na określonej funkcji umysłu, a mianowicie takiej jak: 1) postrzeganie; 2) rozumienie; 3) poznanie; 4) myślenie; 5) porównanie; 6) wybór; 7) decyzja, postanowienie; 8) przypuszczenie/wyobrażenie; 9) określenie; 10) sprawdzanie. Roger N. Gudnow (2013: 16), bazując na tej klasyfikacji, proponuje jej konfigurację, a mianowicie podział na trzy obszary: centralny i peryferyjne, tzn. w zależności od stopnia typowości informacji o działalności intelektualnej. Przedstawia on pole semantyczne czasowników mentalnych jako strukturę radialną.

Rysunek 1. Radialna struktura czasowników mentalnych

⁶ Autorki i autorzy *Słownika* uwzględniają zasady hierarchiczności organizacji słownictwa, rozróżniając trzy poziomy: pól semantycznych (takich jak działalność, istnienie, relacja itd.), grup semantycznych (takich jak działalność ruch, fizyczne oddziaływanie na obiekt, działalność intelektualna, działalność językowa, działalność społeczna i in.), podgrup semantycznych (takich jak wiedza, poznanie, myślenie, sprawdzanie i in. w obrębie nazw działalności intelektualnej) (Babienko 2002: 25).

Za inną podstawę klasyfikacji czasowników mentalnych służy temporalność wewnętrzna, czyli — w innej terminologii — aspektualność, bazująca na takich składnikach semantycznych, jak [ciągłość] i [zdarzenie] (zob.: Karolak 2001, 463 i n.; Korytkowska, Mazurkiewicz-Sukowska 2015). Będąc kierownikiem realizowanego w latach 2000–2004 międzynarodowego (wspieranego przez KBN) projektu naukowo-badawczego *Składnia porównawcza języków słowiańskich drugiej połowy XX w.*, Stanisław Karolak (2002) pisał w *Instrukcji* dla członków zespołu o konieczności „aspektualno-semantycznej klasyfikacji czasowników na podstawie zauważonej zależności między aspektem — w nietradycyjnym rozumieniu aspektu jako kategorii semantycznej — a stopniem wymogu obecności uzupełnień przez czasownik”. Zaproponowana w *Instrukcji* klasyfikacja Karolaka obejmuje pięć klas aspektowych (zob. także: Karolak 2011):

- 1) czasowniki habitualne (niedokonane ciągłe), np. *знать, помнить, считать*,
- 2) czasowniki momentalne (których treść abstrahuje od pojęcia trwania), np. *смекнуть, опомниться, подумать*,
- 3) czasowniki inchoatywne (nazywające początek czynności, procesu, stanu), np. *засомневаться, поверить, посчитать*,
- 4) czasowniki rezultatywne: *припомнить, открыть, проанализировать*,
- 5) czasowniki teliczne (zawierające, według Karolaka, w swej strukturze dominantę ciągłą i oznaczające proces, który stanowi podstawę wniosku o jego rezultacie bądź [w przypadku świadomego działania sprawcy] cel, który chce osiągnąć, np.: *познавать, соотносить, проводить*).

Można mieć zastrzeżenia do drugiej klasy: po pierwsze, skoro wyodrębniono czasowniki inchoatywne, rodzi się pytanie, dlaczego nie wyodrębniono czasowników finitywnych, nazywających fazę zakończenia czynności — taki charakter mają np. czasowniki *отпраздновать, отгулять, отговорить* (*Отговорила роща золотая*). Po drugie, zarówno czasowniki inchoatywne (ingresywne), jak i finitywne można zakwalifikować do klasy czasowników rezultatywnych, jako że oznaczają one granicę sytuacji; w tym przypadku można posłużyć się zaproponowaną przez Karolaka definicją czasowników rezultatywnych: STAŁO SIĘ/STANIE SIĘ COŚ (p), CO SPOWODOWAŁO/SPOWODUJE, ŻE ZAISTNIAŁO/ZAISTNIEJE // ZACZEŁO/ZACZNIE TRWAĆ COŚ (q).

Danielewiczowa (2002: 26 i n.) dzieli wszystkie czasowniki mentalne na trzy kategorie: 1) zdarzenia; 2) czynności i 3) stany epistemiczne. Dodatkowo badaczka zaznacza, że zdarzenia mentalne mogą być zależne (jak w przypadku czasowników *wymyślić, przeanalizować, skoncentrować się*) bądź niezależne (jak w przypadku czasowników *domyślić się, przywyknąć, uwierzyć*) od działań podmiotu epistemicznego. W tym zakresie istnieje też inna opozycja — ze względu na temporalność wewnętrzną. Chodzi o rozróżnienie zdarzeń momentalnych i takich, które zamykają trwającą w pewnym odcinku czasu akcję lub proces. Rozróżnienie takie znajdujemy m.in. u Zeno Vendlera w jego znanej klasyfikacji czasowników ze względu na temporalność wewnętrzną (ang. *time schemata*)⁷. Vendler, a później Alexander P.D. Mourelatos (1978), podzielili czasowniki na cztery klasy, które częściowo korelują z klasami aspektowymi Karolaka:

- 1) stany (habitualne, statyczne), np.: *знать, помнить, понимать*,
- 2) czynności/procesy/operacje (teliczne), np.: *думать, решать, размышлять*⁸,
- 3) osiągnięcia (rezultatywne), np.: *научиться, познать, выяснить*,
- 4) dokonania (momentalne), np.: *догадаться, узнать*⁹, *вздумать*¹⁰.

Klasyfikacja ta, jak się wydaje, najbardziej przystaje do opisu czasowników mentalnych, jako że zawiera reprezentacyjny i zoptymalizowany podział wyrazów na klasy aspektowe — ani zbyt ogólny (jak w przypadku gramatycznej kategorii aspektu), ani zbyt szczegółny (jak w przypadku tzw. *Aktionsarten*).

⁷ Przegląd publikacji logiczno-semantycznych w tym zakresie zob. Szapczic 2009.

⁸ W większości są to czasowniki niedokonane, choć są sporadyczne przykłady czasowników niedokonanych delimitatywnych, tzn. określających czynności/operacje w pewnym odcinku czasu, ale niekoniecznie zakończone, np. ros. *подумать (какое-то время), промедитировать (какое-то время), прометать (какое-то время)* i in.

⁹ Czasownik *узнать* może występować w dwu funkcjach: jako momentalny (*Арендаторы вдруг узнали, что земля входит в лесфонд*) oraz jako rezultatywny (*В алматинском зоопарке наконец узнали куда подевались их снежные барсы*).

¹⁰ Paweł A. Szapczic (2009: 167) zwraca uwagę, że modelu Vendlera/Mourelatosa z punktu widzenia języków słowiańskich nie można traktować jako klasyfikacji czasowników, gdyż ta sama jednostka leksykalna, o tym samym znaczeniu pojęciowym może reprezentować dwa i nawet więcej schematów aspektowych, np. dotyczy to tzw. par aspektowych typu ros. *вообразать — вообразить*.

Natalia S. Matwiejewa (2011: 130 i n.) przy klasyfikacji czasowników modalnych uwzględnia zespół cech: 1) znaczenie aspektu gramatycznego; 2) istnienie pary aspektowej; 3) znaczenie ciągłości; 4) łączliwość z okolicznikami okresu trwania; 5) łączliwość z okolicznikami czasu trwania; 6) łączliwość z okolicznikami celu. Wykorzystując te kryteria, rosyjska badaczka wyodrębnia cztery klasy czasowników mentalnych: 1) statalne (*верить, знать, полагать, сомневаться* i in.); 2) nazwy działalności oraz nieograniczonych procesów (*задать, размышлять, фантазировать, думаться* i in.); 3) nazwy ograniczonych czynności i procesów (*изучать — изучить, вывести — выводить, отгадать — отгадывать* i in.); 4) nazwy czynności akcentujące rezultat i zdarzenie (*смекнуть, предположить, напомнить, забыть, ошибиться* i in.).

Można skonstatować, że klasyfikacja Matwiejewej w dużym stopniu powtarza klasyfikację Vendlera/Mourelatosa, dając bardziej rozbudowane uzasadnienie podziału, szczególnie jeżeli chodzi o łączliwość składniową czasowników¹¹. Z drugiej strony, można zastanawiać się, czy wyodrębnienie drugiej klasy jest uzasadnione. Procesy mentalne tak czy owak prowadzą do jakichś skutków. Na przykład w rosyjskiej praktyce językowej występuje skonwencjonalizowana kolokacja:

(6) *размышлял и пришел к выводу, что...*

W tym przypadku proces rozważania prowadzi do wniosku. Nieprzypadkowo wymienione przez Matwiejewą czasowniki (reprezentujące drugą klasę) mogą występować w formie prefiksalnych (limitatywnych) derywatów: *размышлять — поразмышлять, фантазировать — пофантазировать*, tzn. mimo że same nie wskazują na granicę procesu, to jednak zakładają jej możliwość.

Matwiejewa przeanalizowała 380 jednostek, należących do kategorii czasowników mentalnych, określając reprezentatywność każdej z wyodrębnionych klas semantycznych. Z obliczeń autorki wynika, że najwięcej czasowników przypada na czwartą klasę — 52%, przy tym szczególnie dużo jest czasownikowych nazw czynności akcentujących rezultat — 36%. W związku z tym rosyjska badaczka pisze:

То, что именно эти таксономические категории оказались самой частотной среди ментальных глаголов, порождает гипотезу о том, что большая

¹¹ Na kryterium syntaktyczne przy klasyfikacji predykatów mentalnych, a mianowicie łączliwość z okolicznikami, wcześniej zwrócił uwagę Vendler (1987: 310).

ROSYJSKIE CZASOWNIKI MENTALNE...

часть мыслительных операций мыслится как происходящая резко, скачком (Matwiejewa 2011: 132).

Drugą pozycję ze względu na reprezentatywność zajmują czasownikowe nazwy ograniczonych czynności i procesów, na nie przypada 23% jednostek. Kolejne grupy są mniej reprezentatywne: odnotowano 56 jednostek (15%) należących do pierwszej grupy i 39 jednostek (10%) należących do drugiej grupy.

Przy uwzględnieniu dwóch kryteriów: funkcji psychicznej oraz temporalności wewnętrznej (na podstawie klasyfikacji Vendlera), można wyodrębnić kilkanaście klas rosyjskich czasowników mentalnych.

Tabela 2. Klasyfikacja czasowników mentalnych według funkcji psychicznej¹² oraz temporalności wewnętrznej

KLASA ТЕМАТИЧНА	KLASA ASPEKTOWA			
	СТАН	СЧИННОСЬ ПРОЦЕС/ ОПЕРАЦЈА	ЗДАРЕНІЕ	
			ОСІАГНІЄНІЕ	ДОКОНАНІЕ
1. wiedza, poznanie	<i>знать, помнить, понимать, видеть, осознавать</i>	<i>выучиваться, узнавать, познавать, зубрить, забывать</i>	<i>понять, выучиться, научиться, запомнить, узнать, познать, вызубрить</i>	<i>догадаться, осознать, сметнуть, озарить</i>
2. myślenie		<i>думать, мыслить, выяснять, рассуждать, соображать, собираться</i>	<i>додуматься, навывдумывать, выяснить, сообразить</i>	<i>подумать</i>
3. porównanie	<i>различать, ассоци- ровать</i>	<i>сравнивать, сопоставлять, различать</i>	<i>сравнить, сопоставить, различить, отождествлять</i>	<i>помешать, предпочесть</i>
4. wybór		<i>выбирать, отбирать</i>	<i>выбрать, отобрать</i>	
5. rozwiązanie		<i>решать, суммировать, множить, сочинять</i>	<i>решить, суммировать, умножить, сочинить</i>	<i>отгадать</i>

¹² Klasyfikacja czasowników ze względu na funkcję psychiczną bazuje na słowniku Babienki, choć dokonano w tym zakresie niektórych zmian, np. wprowadzono czasownikowe nazwy zainteresowania i planowania.

KLASA TEMATYCZNA	KLASA ASPEKTOWA			
	STAN	CZYNNOŚĆ		
		PROCES/ OPERACJA	ZDARZENIE	
			OSIĄGNIĘCIE	DOKONANIE
6. zdanie	<i>полагать, судить, считать, верить, мнить, предпо- читать</i>			<i>возомнить, посчитать, предположить, поверить</i>
7. wyobrażenie	<i>представ- лять, вообра- жать, грезить</i>	<i>спекулировать</i>		<i>представить, вообразить, пригрезиться, привидеться</i>
8. określenie	<i>акцепти- ровать, недооце- нивать, оценивать</i>	<i>квалифи- цировать, определять</i>	<i>квалифицировать, определить</i>	<i>оценить, недооценить</i>
9. weryfikacja		<i>проверять, уточнять</i>	<i>проверить, уточнить</i>	
10. zainteresowanie	<i>интересо- ваться, интриго- вать</i>	<i>заниматься</i>	<i>заняться</i>	<i>заинтересо- ваться, заинтриговать</i>
11. planowanie	<i>предвидеть</i>	<i>планировать, прогнози- ровать, думать, задумывать</i>	<i>запланировать, задумать</i>	<i>надумать, вздумать, решить (что-то сделать)</i>

W ramach realizacji projektu naukowo-badawczego (zob. adnotacja na końcu artykułu) pod względem semantycznym przeanalizowano 547 rosyjskich czasowników mentalnych, w tym jednostki (czasowniki zwrotne), na których ufundowane są konstrukcje diatezy pseudosubiektywnej (z obiektem czynności mentalnej / stanu mentalnego w celowniku, np. *грезиться кому-л., видеться кому-л., представляться кому-л., думаться кому-л.* i in.). Z uwagi na to, że czasowniki analizowano między innymi pod względem temporalności wewnętrznej, elementy par aspektowych (*узнавать — узнать, намереваться — намериться, объяснять — объяснить* i in.) potraktowano jako odrębne jednostki opisu. Poniższa tabela zawiera dane ilościowe o liczbie czasowników reprezentujących każdą klasę semantyczną.

Tabela 3. Ilościowa reprezentacja klas semantycznych czasowników mentalnych

KLASA TEMATYCZNA	KLASA ASPEKTOWA				RAZEM	%
	STAN	CZYNNOŚĆ				
		PROCES/ OPERACJA	ZDARZENIE			
			OSIĄGNIĘCIE	DOKONANIE		
1) wiedza, poznanie	26	54	58	24	162	29,6
2) myślenie	0	66	57	6	133	24,3
3) porównanie	9	8	7	8	32	5,9
4) wybór	0	3	3	0	6	1,1
5) rozwiązanie	0	20	28	3	51	9,3
6) zdanie	33	0	0	19	52	9,5
7) wyobrażenie	16	4	0	13	33	6,0
8) określenie	4	8	10	4	26	4,8
9) weryfikacja	0	2	2	0	4	0,7
10) zainteresowanie	8	2	2	2	14	2,6
11) planowanie	4	14	14	2	34	6,2
Razem:	100	181	181	81		
%	18,2	33,5	33,5	14,8		

Przytoczone dane wykazują, że pod względem reprezentatywności, liczebności wyodrębnione klasy czasowników są bardzo zróżnicowane. Nasze dane w pewnym stopniu potwierdzają dane Matwiejewej: w zakresie czasowników mentalnych ogólnie dominują zdarzenia, na które przypada ponad 48% (u Matwiejewej – 52%). Na drugim miejscu znajdują się procesy i operacje – 33,5% jednostek. Liczba ta jest dwukrotnie większa niż liczba nazw dokonań (14,8%). Dokonania pod względem liczebności ustępują też stanom (18,2%), co ogólnie świadczy, że cecha semantyczna ciągłości jest bardziej charakterystyczna dla funkcji mentalnych/intelektualnych niż cecha stania się: sfera działalności mentalnej jest ujętkowana przeważnie w aspekcie jej trwania, a zdarzenia mentalne przeważnie mają swoją „historię” – są przygotowane, wykreowane w toku operacji i procesów.

Ze względu na zakodowaną w znaczeniu leksykalnym funkcję psychiczną zdecydowanie wyróżniają się dwie grupy tematyczne: wiedza i poznanie – 29,6% oraz myślenie – 24,3%. Są to nazwy, które w najbardziej ogólny, najmniej wyspecyfikowany sposób określają posiadanie informacji (*осознавать, понимать, знать*) oraz generowanie informacji (*думать*), właśnie dlatego traktuje się je jako tworzące centrum kategorii mentalności. Jednostki innych klas są bardziej lub mniej semantycznie wyspecyfikowane, tzn. zawierają pewną liczbę dodatkowych elementów semantycznych. Na przykład w *Słowniku Ba-*

bienko *решать* interpretuje się jako czasownik semantycznie pochodny od *думать, рассуждать*: „человек приходит к какому-либо выводу, заключению после размышления, обдумывания” (2002: 181). Semantyka myślenia jest ponadto zakodowana w znaczeniu czasownikowych nazw określenia, wyboru, porównania i planowania.

Na drugim miejscu pod względem liczebności, ale z dużym odstępem w stosunku do dwóch pierwszych klas, znajdują się czasowniki nazywające zdanie — 9,5% oraz rozwiązanie — 9,3%. Są to swego rodzaju „klony” czasowników wiedzy i poznania, a także czasowników myślenia, z tą różnicą, że te dwie ostatnie grupy semantyczne mają charakter bardziej nacechowany, wyspecyfikowany.

Do kolejnej grupy można przyporządkować grupy semantyczne o mniejszej liczebności: planowanie — 6,2%, wyobrażenie — 6,0%, porównanie — 5,9%, określenie — 4,8%. Na czwartym poziomie liczebności znajdują się trzy kolejne grupy semantyczne: zainteresowanie — 2,6%, wybór — 1,1%, weryfikacja — 0,7%. Skądinąd to nie znaczy, że poszczególne jednostki, reprezentujące te klasy, są marginalne z punktu widzenia zachowań językowych. Jak podaje *Słownik frekwencyjny języka rosyjskiego* (Zasorina 1977), czasowniki należące do tych trzech klas w użyciu wcale nie są tak rzadkie — por. częstości ogólne i rangę:

- (7) интересовать 40 (3066)
- (8) интересоваться 32 (3554)
- (9) выбрать 52 (2428)
- (10) выбирать 57 (2266)
- (11) проверять 52 (2428)
- (12) проверить 60 (1110)

Pod względem częstości użycia w praktyce językowej przytoczone wyrazy są bardziej funkcjonalne niż elementy należące do bardziej liczebnych klas, por. ogólne częstości niektórych czasowników myślenia i zdania/sądu: *мыслить* — 30, *соображать* — 21, *мнить* — 6.

6. Liczebność grupy tematycznej niesie określoną informację, której nie można nadinterpretować. Przede wszystkim chodzi o specyfikację funkcji psychicznych ze względu na złożoność stanów rzeczy i charakter ludzkiej kategoryzacji, podczas gdy frekwencja w użyciu języka bardziej odzwierciedla komunikacyjny, interakcyjny aspekt znaczenia.

Na szczególne omówienie zasługuje zjawisko polisemii, obecne w zakresie czasowników mentalnych (o wiele bardziej zauważalne niż

np. w zakresie czasowników uczucia). Jak wynika z analizy materiału źródłowego procesy derywacji semantycznej są dość zróżnicowane. Jako pierwszy i najbardziej reprezentatywny można wyodrębnić typ polisemii, gdy zmiana znaczenia leksykalnego nie wiąże się ze zmianą klasy tematycznej. Dotyczy to np. czasownika *абстрагировать*, występującego w trzech znaczeniach, które należą do klasy procesów/operacji myślowych (2p):

- (13) *абстрагировать*₁ „przedstawić cokolwiek w sposób ogólny, wyabstrahowany”, np.: *Драматург абстрагировал смысл пьесы.*
- (14) *абстрагировать*₂ „abstrahować, nie brać czegokolwiek pod uwagę”, np.: *Он абстрагирует от банальности этих высказываний.*
- (15) *абстрагировать*₃ „rozpatrywać cokolwiek w oderwaniu od czegokolwiek, nie wiążąc czegokolwiek z czymkolwiek”, np.: *Он абстрагирует движение молекул от давления воздуха.*

Jak widzimy, różnica znaczeń może polegać też na tym, że walencja czasownika określa strukturę zdaniową z udziałem dwóch (*абстрагировать*₁ i *абстрагировать*₂) albo trzech argumentów (*абстрагировать*₃). w przeanalizowanym materiale odnotowano czternaście przypadków polisemii tego typu.

Tabela 3. Polisemia czasowników mentalnych, należących do tej samej klasy tematycznej

1. ZNACZENIE	2. ZNACZENIE	KLASA TEMATYCZNA
<i>верить</i> ₁ <i>Кихтенко верит, что террористов можно сделать более миролюбивыми.</i>	<i>верить</i> ₂ <i>Мы до последнего кадра верим в Голливуд.</i>	zdanie
<i>воспринимать</i> ₁ , <i>воспринять</i> ₁ <i>Он плохо воспринимает то, что происходит в национальной обороне.</i>	<i>воспринимать</i> ₂ , <i>воспринять</i> ₂ <i>То, что происходит в частном секторе, он воспринимает как начало кризиса.</i>	wiedza i poznanie
<i>дедуцировать</i> ₁ <i>Он дедуцирует рационально его отношение к миру.</i>	<i>дедуцировать</i> ₂ <i>Из понятия самоочевидности бытия философ дедуцирует основные идеи.</i>	myślenie
<i>заключать</i> ₁ , <i>заключить</i> ₁ <i>Он заключил, что реплика предназначена для международного распространения.</i>	<i>заключать</i> ₂ , <i>заключить</i> ₂ <i>Из того, как он себя вел, я заключил, что молодой человек — бывший офицер.</i>	myślenie

1. ZNACZENIE	2. ZNACZENIE	KLASA TEMATYCZNA
<i>классифицировать</i> ₁ Он классифицирует случаи заболевания.	<i>классифицировать</i> ₂ В.К. Бабаев классифицирует правовые презумпции на общеправовые, межотраслевые и отраслевые.	określenie
<i>переучиваться</i> ₁ , <i>переучиться</i> ₁ Кое-кто, правда, из старой гвардии с грехом пополам переучился.	<i>переучиваться</i> ₂ , <i>переучиться</i> ₂ — Переучился, — махнула рукой на внука бабушка Матрена Ивановна.	wiedza i poznanie
<i>поверить</i> ₁ Я сначала не поверила даже, что он их утопил.	<i>поверить</i> ₂ Мы поверим в разум человека.	zdanie
<i>позабывать</i> ₁ Он совершенно забывал всё, что можно.	<i>позабывать</i> ₂ Свои долги забываем, а чужой должок не забудем.	wiedza i poznanie
<i>порешать</i> ₁ Мы посидим, порешаем задачи.	<i>порешать</i> ₂ Они порешали все вопросы.	rozwiązanie
<i>принимать</i> ₁ , <i>принять</i> ₁ Мы принимаем, что $g = 0$.	<i>принимать</i> ₂ , <i>принять</i> ₂ Самую печаль его принимали за непочтение.	zdanie
<i>сочинять</i> ₁ , <i>сочинить</i> ₁ Нинка сочинила, что живет у подруги.	<i>сочинять</i> ₂ , <i>сочинить</i> ₂ Он сочинил симфонию.	rozwiązanie
<i>трактовать</i> ₁ Он трактует, что здесь затрагивается Конституция.	<i>трактовать</i> ₂ В администрации Приморья такое решение трактуют как своеобразный ответ президента на недавнее письмо краевых властей.	wiedza i poznanie
<i>узнавать</i> ₁ , <i>узнать</i> ₁ Он узнал о решении.	<i>узнавать</i> ₂ , <i>узнать</i> ₂ Я узнал голос дружочка.	wiedza i poznanie

Istnieje też inny rodzaj derywacji semantycznej, gdy zachodzi bardziej radykalna zmiana: w nowym znaczeniu wyraz reprezentuje inną klasę tematyczną. Na przykład czasownika *передумать/передумать* z jednej strony, używa się jako nazwy procesu myślenia ze znaczeniem „обдумать всё, многое или подумать обо всем, многом” (Jewgieniewa 1984: 62). Ten przypadek należałoby zakwalifikować do dystrybucyjnego rodzaju czynności (zob. Czochralski 1975: 22). Czasownik w tym znaczeniu występuje np. w zdaniach:

ROSYJSKIE CZASOWNIKI MENTALNE...

- (16) Мы много передумали о том, что было в прошлом.
 (17) Они передумали о нем все, что пришло на мысль.
 (18) Ерофей Кузьмич много передумал о войне.
 (19) Я обо всем передумал.
 (20) О чем только он не передумал!
 (21) Сколько всего передумал о нем!

Z drugiej strony, czasownik ten występuje też w innym znaczeniu, reprezentując klasę nazw planowania i rezultatywny rodzaj czynności (chodzi o znaczenie: „еще раз **подумать, изменить свое намерение, решение; перерешить, раздумать**”). Każde znaczenie ma własne refleksy formalne. Po pierwsze, czasownik w znaczeniu dysytrybutywnym pozwala na konstrukcję diatezy pseudosubiektywnej, czyli w formie zwrotnej; podmiot mentalny występuje w tym przypadku w celowniku:

- (22) О многом передумалось здесь за эти месяцы.
 (23) Что только не представилось и не передумалось мне за это время!
 (24) Многое передумалось в эти часы напряженного нервного возбуждения.
 (25) Многое передумывается, раскрывается, углубляется.
 (26) Философские системы не только передумывались, но и переживались.

Po drugie, w znaczeniu rezultatywnym czasownik (przy obecności wykładnika subiektu mentalnego) realizuje się w konstrukcji z bezokolicznikiem, nie dopuszczając innych form gramatyzacji bazowej struktury propozycjonalno-semantycznej:

- (27) Он передумал уходить.
 (28) Он бесповоротно передумал лазить в дворовый люк.
 (29) Тот передумал помогать упавшему.
 (30) Антонина Николаевна передумала ехать к сестре.

Przypadki polisemii tego drugiego rodzaju zaprezentowano w poniższej tabeli.

Tabela 4. Polisemia czasowników mentalnych, należących do tej samej klasy tematycznej

1. ZNACZENIE	KLASA TEMATYCZNA	2. ZNACZENIE	KLASA TEMATYCZNA
<i>думать₁</i> <i>Тренер думает,</i> <i>как поступить с</i> <i>Ивановым.</i>	myślenie	<i>думать₂</i> <i>Я думаю вести его к</i> <i>врачу.</i>	planowanie

1. ZNACZENIE	KLASA TEMATYCZNA	2. ZNACZENIE	KLASA TEMATYCZNA
<i>забывать₂, забыть₁</i> <i>Он забыл, что хотел сказать.</i>	wiedza, poznanie	<i>забывать₂, забыть₂</i> <i>Переживал я оттого, что не мог забыть Анну Григорьевну.</i>	myślenie
<i>задумываться₁, задумать₁</i> <i>Я задумался: что бы такое сказать?</i>	myślenie	<i>задумываться₂, задумать₂</i> <i>Пушкину задумалось приволкнуться за женой Карамзина.</i>	planowanie
<i>идентифицировать₁</i> <i>Она идентифицирует эти внешние сущности.</i>	porównanie	<i>идентифицировать₂</i> <i>Я идентифицировал Вас по имеющимся данным.</i>	wiedza, poznanie
<i>пересчитывать₂, пересчитать₁</i> <i>Тигрик пересчитал, сколько у кого яхт, машин, домов.</i>	rozwiązanie	<i>пересчитывать₂, пересчитать₂</i> <i>Мы пересчитали свои силы.</i>	określenie
<i>подумывать₂, подумать₁</i> <i>Теперь я подумал, что, может, я был неправ.</i>	myślenie	<i>подумывать₂, подумать₂</i> <i>Он подумывал сходить в медсанбат, попросить мазь от экземы.</i>	planowanie
<i>понимать₁, понять₁</i> <i>Я понимаю, что сделалось тогда со мною.</i>	wiedza, poznanie	<i>понимать₂, понять₂</i> <i>Любовь он понимает как то, что дает человеку превосходство.</i>	zdanie
<i>предпочитать₁, предпочесть₁</i> <i>Он предпочитает молчать.</i>	zdanie	<i>предпочитать₂, предпочесть₂</i> <i>Куреню они предпочитают активный отдых.</i>	porównanie
<i>признавать₂, признать₁</i> <i>Он признает необходимость развития НОМФ.</i>	zdanie	<i>признавать₂, признать₂</i> <i>Он сразу признал, что это был грек.</i>	wiedza, poznanie
<i>раздумывать₂, раздумать₁</i> <i>Правительство раздумывает над созданием национального резерва нефти.</i>	myślenie	<i>раздумывать₂, раздумать₂</i> <i>Гурьев обиделся и раздумал нас провожать...</i>	planowanie

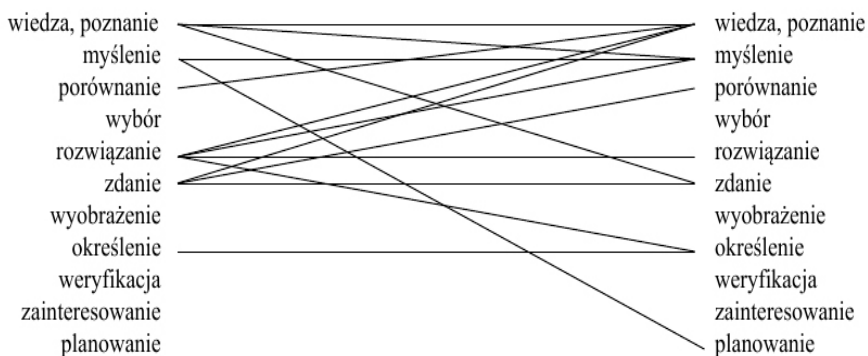
ROSYJSKIE CZASOWNIKI MENTALNE...

1. ZNACZENIE	KLASA TEMATYCZNA	2. ZNACZENIE	KLASA TEMATYCZNA
<i>рассчитывать₁, рассчитать₁ Они рассчитывают, сколько нужно оставить фермеру денег, чтобы он не умер.</i>	rozwiązanie	<i>рассчитывать₂, рассчитать₂ Они рассчитывают на предоставление отсрочки или рассрочки.</i>	zdanie
<i>решать₁, решить₁ Ученик решил задачу.</i>	rozwiązanie	<i>решать₂, решить₂ И тогда они окончательно решили о начале совместной работы.</i>	myślenie

Jak widać, najczęściej powtarza się typ polisemii: $V_{[myślenie]} > V_{[planowanie]}$. Jest to zjawisko polegające na specyfikacji znaczenia czasownika: jakkolwiek myślenie jako kategoria o ogólniejszej treści ma charakter ambiwalentny w stosunku do czasu, to planowanie zakłada obraz sytuacji, która (zgodnie z życzeniem podmiotu) ma nastąpić w przyszłości.

Na zakończenie można przedstawić ogólny schemat przekształceń semantycznych, który pokazuje rozkład relacji pochodności między poszczególnymi klasami tematycznymi.

Rysunek 2. Relacje pochodności semantycznej

Jak widać z powyższego schematu, najczęściej polisemia obejmuje czasowniki należące do czterech klas tematycznych: wiedza/poznanie, rozwiązanie, myślenie i zdanie. Tłumaczy się to faktem, że te cztery grupy są najliczniejsze, a polisemia, jak wiadomo, wprost jest zależna od czynnika frekwencyjnego.

* * *

Podsumowując, należy zaznaczyć, że czasowniki mentalne stanowią dość liczny i semantycznie rozbudowany fragment systemu leksykalnego współczesnego języka rosyjskiego, w obrębie którego zachodzi subkategoryzacja jednostek ze względu na charakter zakodowanej w ich formie i strukturze informacji. Z badania wynika, że w aspekcie informacji o funkcji psychicznej największa liczba jednostek leksykalnych reprezentuje wiedzę i poznanie, a także myślenie. Te znaczenia można uznać za typowe dla kategorii czasowników mentalnych. Większość innych klas tematycznych może być rozpatrywana jako takie, które są semantycznie pochodne od prototypowych.

Ze względu na temporalność wewnętrzną czasowniki mentalne reprezentują stany, procesy/operacje, osiągnięcia i zdarzenia, z tym że największa liczba jednostek przypada na drugą i trzecią klasę, natomiast ogólna tendencja polega na tym, że mentalności towarzyszy ciągłość sytuacji.

Procesy polisemii w zakresie czasowników mentalnych realizują się zarówno w obrębie tej samej klasy tematycznej, jak i w obrębie różnych klas, przy tym najczęściej derywacja semantyczna dotyczy najliczniej reprezentowanych klas tematycznych, a więc czasownikowych nazw wiedzy i poznania, myślenia, rozwiązania i zdania/sądu.

Prezentowany artykuł jest przygotowany w ramach realizacji projektu naukowo-badawczego *Właściwości składniowe czasowników jako baza ich zintegrowanego opisu leksykograficznego (w perspektywie konfrontacji polsko-bułgarsko-rosyjskiej)* przyznanego na lata 2014–2017 przez Narodowe Centrum Nauki RP (nr grantu: 2013/11/B/HS2/03116).

LITERATURA

- Ю.Д. Апресян, *Новый объяснительный словарь синонимов русского языка*, Языки славянской культуры, Москва/Вена 2004.
- Ю.Д. Апресян, *Активный словарь русского языка*, т. 2: В-Г, Языки славянской культуры, Москва 2014.
- Л.Г. Бабенко, *Русские глагольные предложения. Экспериментальный синтаксический словарь*, Флинта, Москва 2002.
- J.A. Czochralski, *Verbalaspekt und Tempussystem im Deutschen und Polnischen*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1975.

- M. Danielewiczowa, *Wiedza i niewiedza. Studium polskich czasowników epistemicznych*, Katedra Lingwistyki Formalnej UW, Warszawa 2002.
- Р.Н. Гуднов, *Синонимические ряды глаголов интеллектуальной деятельности в современном русском языке (функционально-семантический аспект)*, Санкт-Петербург 2013 [автореферат диссертации].
- А.П. Евгеньева (ред.), *Словарь русского языка*, III, Наука, Москва 1984.
- Ю.Н. Караулов, *Общая и русская идеография*. Наука, Москва 1976.
- Ю.Н. Караулов, *Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка*, Наука, Москва 1981.
- M. Karolak, *Opis teorii aspektu według Stanisława Karolaka na przykładzie języków polskiego i francuskiego*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracviensis. Studia Logopaedica” 2011, nr IV, s. 191–200.
- S. Karolak, *Od semantyki do gramatyki*, Instytut Slawistyki PAN, Warszawa 2011.
- S. Karolak, *Instrukcja dla zespołów narodowych realizujących projekt „Składnia porównawcza języków słowiańskich II połowy XX wieku” (nowy wariant)*, 2002 [maszynopis].
- А. Киклевич, *Речевые акты и информационный обмен*, „Актуальные проблемы стилистики” 2015, nr 1, s. 88–99.
- M. Korytkowska, J. Mazurkiewicz-Sułkowska, *O konfrontatywnym badaniu polskich i bułgarskich czasowników mentalnych*, „Rocznik Slawistyczny” 2015 [w druku].
- Э.В. Кузнецова, *Русская лексика как система*, Изд-во Свердловского университета, Свердловск 1980.
- Э.В. Кузнецова, *Лексикология русского языка*, Наука, Москва 1982.
- Э.В. Кузнецова, *Язык в свете системного подхода*. Изд-во Свердловского университета, Свердловск 1983.
- Э.В. Кузнецова, *Лексико-семантические группы русских глаголов. Учебный словарь-справочник*, Изд-во Свердловского университета, Свердловск 1988.
- Э.В. Кузнецова, *Лексико-семантические группы русских глаголов*, Изд-во Иркутского университета, Иркутск 1989.
- Э.В. Кузнецова (red.), *Классы слов и их взаимодействие*, Изд-во Свердловского университета, Свердловск 1979.
- Н.С. Матвеева, *Опыт выявления таксономических категорий в семантическом поле ментальных глаголов*, „Acta Linguistica Petropolitana” 2011, nr VII/3, s. 129–135.
- A.P.D. Mourelatos, *Events, Process and States*, „Linguistics and Philosophy” 1978, nr 2, s. 415–438.
- Б.А. Плотников, *Дистрибутивно-статистический анализ лексических значений*, Изд-во БГУ, Минск 1979.
- Б.А. Плотников, *Основы семасиологии*, Вышэйшая школа, Минск 1984.

- О.Н. Селиверстова (ред.), *Семантические типы предикатов*, Наука, Москва 1982.
- R. Shinzato, *Some observations concerning mental verbs and speech act verbs*, „Journal of Pragmatics” 2004, nr 36, s. 861–882.
- Г.Г. Сильницкий, *Семантические типы ситуаций и семантические классы глаголов*, w: С.К. Шаумян (ред.), *Проблемы структурной лингвистики 1972*, Наука, Москва 1973, s. 372–391.
- Ю.С. Степанов, *Семантические типы предикатов*, Наука, Москва 1982.
- П.А. Шапчиц, *Типология глагольных предикатов Вендлера-Кенни*, „Вестник Ленинградского государственного университета имени А.С. Пушкина” 2009, nr 4/1, s. 164–175.
- Н.Ю. Шведова, *Лексическая классификация русского глагола (на фоне чешской семантико-компонентной классификации)*, w: С.Б. Бернштейн (ред.), *Славянское языкознание. IX международный съезд славистов*, Наука, Москва 1983, s. 306–323.
- Н.П. Тропинина, *Лексико-семантические связи групп глагольной лексики (на материале глаголов интеллектуальной деятельности)*, Киев 1984 [автореферат диссертации].
- Z. Vendler, *Verbs and Times*, „Philosophical Review” 1957, nr 66/2, s. 143–160. Przedruk: Z. Vendler, *Linguistics in Philosophy*, Cornell University Press, Ithaca 1967.
- З. Вендлер, *Факты в языке*, w: Д.П. Горский, В.В. Петров (ред.), *Философия, логика, язык*, Прогресс, Москва 1987, s. 293–317.
- Л.М. Васильев, *Семантические классы глаголов чувства, мысли и речи*, w: Л. М. Васильев (ред.), *Очерки по семантике русского глагола*. Изд-во БГУ, Уфа 1971, s. 38–310.
- Л.М. Васильев, *Семантика русского глагола*, Наука, Москва 1981.
- Л.М. Васильев, *Современная лингвистическая семантика*, Наука, Москва 1990.
- A. Wierzbicka, *Semantyka. Jednostki elementarne i uniwersalne*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2010.
- Л.Н. Засорина (ред.), *Частотный словарь русского языка*, Русский язык, Москва 1977.
- Г.А. Золотова, Н.К. Онипенко, М.Ю. Сидорова, *Коммуникативная грамматика русского языка*, Наука, Москва 1998.

ROSYJSKIE CZASOWNIKI MENTALNE...

Александр Киклевич

РУССКИЕ МЕНТАЛЬНЫЕ ГЛАГОЛЫ КАК СЕМАНТИЧЕСКИЙ КЛАСС

Резюме

Предметом настоящей статьи является субкатегоризация русских ментальных глаголов (т.е. глаголов знания, познания и мышления) с точки зрения закодированной в их форме и морфологической структуре информации о психических (интеллектуальных) функциях, а также о внутренней темпоральности, т.е. с учетом таких характеристик, как длительность и предельность. Автор ссылается на богатую лингвистическую литературу, прежде всего на публикации российских исследователей: Л.М. Васильева, Г.А. Золотовой, Н. Ю. Шведовой и др. Представлен анализ фактического материала — 547 глагольных единиц современного русского языка. Выводы касаются деления глаголов на лексико-семантические классы, а также степени репрезентативности отдельных классов в лексиконе.

Aleksander Kiklewicz

RUSSIAN MENTAL VERBS AS SEMANTIC CLASS

Summary

The subject of this article is the subcategorization of Russian mental verbs (verbs of knowledge, understanding and thinking) according to information about the mental (intellectual) functions and internal temporality coded into their form and structure. The author refers to the extensive literature on this subject, above all, the publications of Russian researchers, such as L.M. Vasiliev, G.A. Zolotova, N.J. Shvedova and others. The presented analysis of the empirical material includes 547 units of modern Russian language. The conclusion concerns the division of verbs into semantic classes, as well as according to the degree of representation of each class.